

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің Хабаршысы -
Bulletin of the L.N. Gumilyov Eurasian National University, № 4 (125)/2018, 63-67pp.
<http://bulpolit.enu.kz/>; E-mail: vest_polit@enu.kz

МРНТИ 11.25.67

Y. Ongarova

Al-Farabi Kazak Ulusal Universitesi, Almaty, Kazakhstan
(e-mail: aidmukas@mail.ru)

Enerji bağlamında Kazakistan-Avrupa birliği ilişkileri ve hasar denizi

Özet. Kazakistan-AB arasındaki ilişkiler Kazakistan'ın bağımsızlığı ile birlikte başlamıştır. 1999 yılında uygulamaya konan Ortaklık ve İşbirliği Antlaşması'nda karşılıklı ticaret ve yatırımın artırılması için, Kazakistan'ın yasal düzenlemeleri ile AB'nin yasal norm ve standartları arasında uyumun sağlanması amaçlanmıştır. İki taraf arasında yapılan planlı görüşmeler bakanlar seviyesindeki İşbirliği Komiteleri çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Aynı zamanda Kazakistan ve AB temsilcileri arasında farklı konularda alt komite toplantıları da düzenlenmiştir. Söz konusu toplantılarda, ortak ilgi alanı olan hususlar tartışılmakta olup AB'nin Kazakistan ile işbirliğini daha ileri bir noktaya taşıması için yapması gereken teknik yardım planları ele alınmıştır. Kazakistan'ın AB ile imzaladığı Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması'na ilaveten taraflar arasında ticari, enerji vb. birçok konularında da anlaşmalar mevcuttur. Makalenin amacı AB-Kazakistan arasında ticari ve enerji ilişkilerinde Hazar Denizi çerçevesinde yapılan girişimlerini analiz etmektir. Konu ile ilgili yapılan görüşmeler ve anlaşmalar üzerinde nitel analiz ile açığa kavuşulacaktır. Elde edilen sonuçlara göre hem AB hem Kazakistan yapılan stratejik işbirliğinden kazançlı çıkmıştır. Bağımsızlık yılları boyunca pek çok proje hayata geçirilmiş ve olumlu sonuçlar ortaya konmuştur. Hazar Denizi çerçevesinde yapılan anlaşmalarda enerji kaynaklarının geliştirilmesi ve kullanılmasına yönelik önemli miktarda yatırım yapılmıştır. Genel olarak, AB üye ülkelerinin bireysel çıkarlarına bağlı olarak enerji sektöründe ivme kazanmıştır.

Anahtar kelimeler: AB, Hazar Denizi, ABD, Orta Asya, Kazakistan, enerji, petrol.

<https://doi.org/10.32523/2616-6887/2018-125-4-63-67>

Giriş. Kazakistan-AB arasındaki ilişkiler SSCB dağılımından sonra Kazakistan'ın bağımsızlığı ile başlamıştır. İlk olarak AKÇT (Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu) ile Kazakistan arasındaki belirli çelik ürünlerinin ticaretine ilişkin anlaşma 1999 yılında yürürlüğe girmiştir. Kazakistan ve AB arasındaki anlaşmalarda bir diğer önemli başlığı ise nükleer işbirliği oluşturmaktadır. Bu konuda hâlihazırda AAET (Avrupa Atom Enerji Topluluğu) ile Kazakistan arasında imzalanan üç anlaşma bulunmaktadır. Bu anlaşmalar sırasıyla; Temmuz 1999 yılında imzalanan ve Haziran 2003 yılında yürürlüğe giren Nükleer Güvenlik İşbirliği Anlaşması, Kasım 2002 yılında imzalanan ve Nisan 2004 yılında yürürlüğe giren Nükleer Füzyon İşbirliği Anlaşması ve 5 Aralık 2006 yılında imzalanan Nükleer Enerjinin Barışçıl Kullanımına İlişkin İşbirliği Anlaşması'dır. Özellikle 2007'den sonra ivme kazanan ticari ilişkilerle AB %32.5'lik oran ile Kazakistan'ın ticaret ortakları arasında birinci sıraya yükselmiştir. 2009 yılı itibariyle Kazakistan ve AB-27 arasındaki ticaret hacmi 15 milyar 316 milyon 300 bin Avro olarak kaydedilmiştir [1, 44s.].

AB, Kazakistan'ın ihracatında sahip olduğu %39.4'lük pazar payı ile ilk sırada yer almaktadır. Kazakistan ise AB'nin genel ticaret ortakları sıralamasında 2009 yılı verilerine göre 32.sırada yer almaktadır [1, 44 s.].

Kazakistan'ın AB'ye ihraç ettiği ürünlerin büyük kısmını maden ürünleri (başta fosil yakıtlar), demir-çelik ve kimyasal ürünler dâhil ağır sanayi malları oluşturmaktadır.

1. Kazakistan-AB Anlaşmaları

Kazakistan'ın AB'den yaptığı ithalatta ağırlıklı olarak makine ve ulaşım ekipmanları ile eczacılık ürünleri, elektrikli cihazlar, çiftlik ya da tarımda kullanılan ürünler ve tekstil ürünleri yer almaktadır. AB'nin Kazakistan'a gerçekleştirdiği ihracat 2007-2009 döneminde düşme

eğiliminde iken AB üyesi ülkelerin Kazakistan'dan ithalatı 2007-2008 döneminde artmıştır. 2009 yılı itibarıyla AB'nin Kazakistan ile dış ticaret açığında ithalattaki düşüştən kaynaklanan bir düşüş gözlenmiştir [1, 45 s.].

Orta Asya'yı Avrupa'ya bağlayan boru hattı projeleri, bölgenin Batı ile entegrasyonu açısından yararlı olacaktır. Güvenli ve ticari açıdan kârlı boru hatları, bölgeye istikrar ve refahın getirilmesine katkı sağlayacaktır. Hatlardan en önemlisi Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) ham petrol boru hattıdır ve 4 Haziran 2006 tarihinde petrol taşımaya başlamıştır. 16 Haziran 2006'da Kazakistan resmen BTC projesine dâhil olmuş ve 2008'den itibaren hatta petrol pompalamaya başlamıştır. Doğu-Batı enerji koridorunun bir diğer önemli ayağı olan Bakü-Tiflis-Erzurum Doğalgaz Boru Hattı 3 Temmuz 2007'de faaliyete geçmiştir. Bu hat aynı zamanda Kazakistan'dan ve Türkmenistan'dan doğalgaz akışını sağlayacak olan Hazar Geçişli Doğal Gaz Boru Hattı Projesi'nin de ilk adımı olarak değerlendirilmektedir. Temmuz 2009'da hükümetler arası anlaşma şeklinde imzalanan Nabucco Projesi, Gürcistan veya İran çıkışlı olarak Hazar doğalgazını Türkiye ve Bulgaristan üzerinden Avusturya'ya taşımayı hedefleyen ve meydana geliş nedeni Rus doğalgazına olan bağımlılığı azaltmak olarak belirlenen bir projedir. Ancak, Nabucco hattının bağlanmasının planlandığı Trans-Hazar Hattı henüz inşa edilmemiştir. Rusya ile imzalanan Mavi Akım projesi ise 12 protokol ve özel şirketler arasında imzalanan anlaşmalarla ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak Rusya enerji hegemonyasını sürdürmeye devam etmektedir [2, 41s.].

Nitekim Sovyetlerin ardından Orta Asya'da beliren jeopolitik güç boşluklarının doldurulması için yeterli ekonomik ve teknolojik güce sahip ABD, Çin, AB ve Rusya arasındaki rekabetin dışında özellikle bölgesel güç olarak ortaya çıkmaya aday yeni yükselen güçlerin de bu yoğun rekabet içinde kendilerine yer bulma yarışına girdikleri görülmüştür. Nitekim enerji açısından çok büyük oranda dışa bağımlı olan AB üyesi ülkeler için de zengin enerji kaynaklarına sahip Orta Asya'nın giderek artan bir jeopolitik değer kazandığı görülmektedir. Diğer taraftan AB hâlihazırda Orta Asya enerji kaynaklarına, ağırlıklı olarak Rusya üzerinden ulaşabildiği için Rusya'nın da Birlik üzerindeki jeopolitik gücü artmaktadır. Fransız Total petrol şirketi, Türkmen devletiyle yaptığı anlaşma neticesinde, Türkmen ve Kazak petrollerinin İran'a nakil edilmesi hakkını elde etmiştir. Total firması, özellikle, Kazakistan-Türkmenistan-İran petrol boru hattının Türkmen kısmının fizibilite raporunu tamamlamıştır. Bu boru hattı Kazakistan'ın Tengiz, Novi, ve Uzen (Hazar havzası alanı) bölgesinden sevk edilen petrolü, Türkmenistan'ın batı kıyısından pompalanan petrol ile birlikte, İran'a ulaştırmasını sağlamaktadır [2, 45 s.].

Paris BDT'nin petrol ve gaz ile ilgili enerji konularının görüşüldüğü bir yerdir. Uluslararası yerli şirketler ve BDT ülkelerinin sanayi temsilcileri 19-21 Mayıs'ta düzenlenen BDT Petrol ve Gaz Zirvesi 2010 yılında Paris'te toplanmıştır. Toplantıda Ukrayna ve Rusya kendi ülkelerinin hem Hazar hem Orta Asya bölgelerinin yakıt ve enerji kompleksi durumunu ele almıştır. Forumda Kazakistan'dan temsilci heyeti katılmıştır. Kazakistan'da Kaşagan enerji bölgesinde büyük rezervler keşfedilmiş ve diğer jeolojik keşifler olmuştur. Bu keşifler 2000 yılındaki 2.9 milyar ton üretilebilir petrol rezervinin iki katı yapmıştır. Petrol sektöründe mevcut durum hakkında enisiyatif tabloyu BDT üretim rakamları göstermektedir. 2008-2009 krizinden bu yana ülkeler arasında en yüksek büyümeyi Kazakistan elde etmiştir. 2010 yılında ülkenin petrol üretimi geçen yılın aynı dönemine göre yaklaşık %10 artmıştır [3, 29 s.].

Avrupa yönünü koruma da Kazakistan için büyük önem taşımaktadır. 2013 yılında, Kazakistan-AB arasındaki ticaret hacmi 53,4 milyar dolara ulaşmıştır. Bu rakam tamamen birlikte alınan Rusya ve Çin ile Kazakistan'ın dış ticaret hacmini aşmaktadır. Ekim 2014'te düzenlenen Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'in Brüksel ziyareti ilerleyen diğer bir önemli adım olmuştur. Genişletilmiş Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması taslağı üzerinde yapılan müzakereler neticesinde ise Kazakistan 2015 yılında Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olmuştur.

2. AB Rekabeti

21. yüzyılın başlarında Avrasya petrol kaynaklarını geliştirmek için fırsat yakalayan Avrupa devletleri, bu fırsatı en iyi şekilde değerlendirmek üzere enerji kaynağı anlaşmalarında ve ihracında yer alırken, bölgesel çatışmalarında çözümlenmesine çalışmaktadır. Şirketler vasıtasıyla petrol anlaşmalarında önemli pay sahibi olan Avrupa ülkeleri, Hazar enerji kaynaklarına yatırım yaparak, bu kaynakları işleyip yerel piyasalarına ihraç edebilme imkânına sahip olmaya çalışmışlardır. Avrupa Birliği'nin enerji politikası üç temel unsura dayanmaktadır. Bunlar; rekabet gücü, çevrenin korunması ve enerji arz güvenliğidir. Bu amaçlar için enerji tüketiminde kömürün payını koruyarak, doğalgazın payını artırmak, nükleer enerji santrallerinin güvenliğini azami ölçüde sağlamak ve yenilenebilir enerji kaynaklarının payını arttırmak temel önceliklerdir. AB'nin dış enerji kaynaklarına bağımlılığının artması sonucu, Orta Doğu, Hazar bölgesi ve Rusya ile yakın ilişkiler kurulmaktadır. Enerji güvenliğini sağlamak ve sürdürülebilir kalkınmayı devam ettirmek amacıyla tek bir Avrasya enerji pazarı oluşturmak istemektedir. Bunun için de çoklu boru hatları politikası izleyerek, enerji ithalatında kaynak çeşitliliği yaratmayı düşünmektedir [4, 135 s.].

AB Konseyi, Hazar Havzasının dünya petrol ve doğal gaz ihtiyacına büyük ölçüde katkıda bulunacağını düşünerek, bölgedeki rezervlerinin işletilmesinde ve bölgesel istikrarın desteklenmesine, sorunlara barışçıl çözüm alınmasına, demokratik ve ekonomik kurumların güçlendirilmesine önem vermektedir. Aynı zamanda, bölgenin enerji kaynaklarının güvenli bir şekilde ihracını sağlayacak yolların, bölgenin gelecekteki refahı konusunda önemli olduğunu vurgulamaktadır. Avrupa'nın gaz ihtiyacının büyük oranını Rusya karşılamaktadır. Rusya, AB'nin petrol ithalatının yüzde 21'ini, doğalgaz ithalatının yüzde 41'ni karşılamaktadır. Avrupa ülkeleri iki farklı görüşün ortasında bir politika izlemektedir. Avrupa ülkeleri bir yandan BTC ve Trans-Hazar projeleriyle ABD'nin bölge enerji kaynaklarına hâkimiyet kurmasından, diğer yandan da yeni hiçbir boru hattına inşa edilmemesiyle Rusya'nın hâkimiyetini sürdürmesinden rahatsızlık duymaktadırlar. Böylece kendilerinin de söz hakkına sahip olabilecekleri bir güzergâhı tercih etmektedirler. AB, Orta Asya ve Hazar havzasına yönelik politikalar geliştirmek ve uygulamakta doğal müttefiki ABD'ye göre daha avantajlı olduğu kesindir. Çünkü AB'nin bölgedeki varlığı ABD gibi süper bir gücün bölgeyi kontrol etme isteğinden çok tüketici ve büyük bir pazar olarak algılanmaktadır [5, 81 s.].

Sonuç. Avrupa Birliği TACIS program çerçevesinde, AB ülkeleri ve yeni bağımsız devletler arasında uyumlu ve başarılı ekonomik ve politik bağlantılarının geliştirilmesini amaçlamıştır. TACIS programı çerçevesinde TRACECA, INOGATE programlar yürütülmektedir. TRACECA programının amacı, Avrupa'dan Karadeniz boyunca, Kafkaslarda ve Hazar Denizi'nden geçerek Orta Asya'ya uzanan doğu-batı ekseninde bir ulaşım koridorunu geliştirmektir. INOGATE programı, bağımsızlıklarını kazanan yeni devletler için ekonomik işbirliğinin TACIS programı içinde yürütülen önemli bir bölgesel projedir [6, 230s.].

Sonuç olarak Avrupa Birliği çok yönlü projeler çerçevesinde Kazakistan ve Orta Asya bölgesine yönelik hem enerji hem taşımacılık alanında kendi çıkarlarını hayata geçirmiştir. Özellikle Hazar Denizi çerçevesinde yapılan girişimler neticesinde Hazar Denizi enerji kaynakları üzerindeki payını da alabilmiştir. Bu bağlamda Hazar Denizi çerçevesinde yapılan AB enerji stratejisi zamanla kendi meyvelerini vermiştir. Ayrıca bölgeye yönelik AB ticari girişimleri neticesinde olumlu sonuçları elde etmiştir.

Kaynakça

1. Erdoğan M. Avrupa Birliği'nin Orta Asya Politikası. -A.: TOO « SNF Televizyon Tanıtım Tasarım Yayıncılık LTD.ŞTİ», 2011. -45 s.
2. Turan A. Energy Diplomacy in Caspian Basin// Bilge Strateji -2010. –T. 1. № 2. –S. 41-45.
3. Устименко А. Разработка шельфа: контролируемый шторм //KAZENERGY- 2010.-Т.8. №56.-С.29

4. Bilgici M. Hazar Enerji Havzasının Türkiye Ve Çevre Ülkeler Açısından Stratejik Önemi. -G.: «Yüksek Teknoloji Enstitüsü SBE», 2005. -135 s.
5. Şenyurt Y. Hazar Ve Basra Körfezi Havzalarının Enerji Kaynakları Üzerinde Stratejiler Ve Türkiye. -A.: «Ufuk Üniversitesi SBE», 2010. -81 s.
6. Metin M. Politik ve Bölgesel Güç Hazar. -I.: «IQ Yayınları», 2004. -230 s.

Е. Оңғарова

ал-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы, Қазақстан

Энергия аясында Қазақстан және Еуропа Одағы арасындағы қарым-қатынас және Каспий теңізі

Аннотация. Қазақстан-Еуропа Одағы арасындағы қарым-қатынас Қазақстанның тәуелсіздік алған жылдарынан бастау алады. 1999 жылы күшіне енген Серіктестік пен ынтымақтастық туралы келісімі екі ел арасында өзара сауда мен инвестицияларды арттыру мақсатында Қазақстан Республикасының құқықтық нормалары мен ЕО-ның құқықтық нормалары және стандарттарын үйлестіруге бағытталған болатын. Тараптар арасындағы жоспарлы кездесулер министрлер деңгейіндегі Ынтымақтастық жөніндегі комитеттер шеңберінде өтті. Сонымен бірге Қазақстан мен ЕО өкілдерінің арасында түрлі мәселелер бойынша кіші комитет отырыстары да өткізілді. Бұл кездесулерде ортақ қызығушылық тудыратын мәселелер талқыланып, Еуропалық одақтың Қазақстанмен ынтымақтастығын одан әрі дамыту үшін қажет ететін техникалық көмек жобалары талқыланды. Қазақстан мен ЕО арасында қол қойған Серіктестік пен ынтымақтастық туралы келісімге қосымша көптеген тақырыптар бойынша келісімдер жасалды. Мақаланың мақсаты Қазақстан мен ЕО арасындағы сауда және энергетика қатынастарында Каспий аясындағы бастамаларын талдау болып табылады. Осы тақырып бойынша жасалған келіссөздер және жобаларға сапалы талдау жасалады. Қорытындылай келе Қазақстан-ЕО арасында жасалған стратегиялық ынтымақтастықты екі жақ өзара тиімді пайдалана алды деуге болады. Тәуелсіздік жылдары көптеген жобалар жүзеге асырылып оң нәтижелерін көрсете алды. Каспий аясында жасалған келісімдер бойынша қомақты қаражат бөлініп энергея ресурстарын өңдеу және игеруге бағытталды. Жалпы ЕО-ның әрбір мүше елдерінің өзіндік қызығушылықтарына қарай энергия саласында үлкен бастамаларға қол жеткізді.

Түйін сөздер: ЕО, Каспий теңізі, АҚШ, Орталық Азия, Қазақстан, энергетика, мұнай

Y. Ongarova

al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

The relationships between Kazakhstan and the European Union in the context of energy and the Caspian Sea

Abstract. Relationships between Kazakhstan and the EU began with the independence of Kazakhstan. The Partnership and Cooperation Agreement, which was enacted in 1999, was aimed at harmonizing Kazakhstan's legal norms with EU legal norms and standards with the aim of increasing mutual trade and investment. The planned meetings between the two sides were held within the framework of the committees for cooperation at the ministerial level. At the same time, subcommittee meetings were held on various issues between the representatives of Kazakhstan and the EU. These meetings discussed issues of common interest and discussed technical assistance schemes that the EU should take to promote Kazakhstan's cooperation with other issues. In addition to the Agreement on Partnership and Cooperation signed by Kazakhstan with the EU, there are other agreements on many issues. The purpose of the article is to analyze the initiatives between Kazakhstan and the EU around the Caspian Sea in trade and energy relations. The research is based on qualitative analysis. In conclusion, we can say that both countries have benefited from strategic cooperation among themselves. Over the years of independence, many projects have been implemented and demonstrated positive results. Significant amounts of funds were allocated to agreements concluded within the Caspian Sea, aimed at the development and use of energy resources. In general, the EU gained strength in the energy sector, depending on the individual interests of the EU countries.

Key words: EU, The Caspian Sea, USA, Central Asia, Kazakhstan, energy, oil.

References

1. Erdogan M. Politika Evropeiskogo Soiuzu v Tsentral'noi Azii [The policy of the European Union in Central Asia] (Publication of the television project SNF edition, Ankara, 2011)
2. Turan A. Energy Diplomacy in Caspian Basin, Bilge Strateji [Bilge Strategy], 1(2),43-73 (2010).
3. Ustimenko A. Razrabotka shelfa: kontroliruyemyy shtorm [Shelf development: controlled storm], KAZENERGY, 56(8), 29(2010).
4. Bilgici M. Hazar Enerji Havzasının Turkiye Ve Cevre Ulkeler Acısından Stratejik Onemi [The strategic importance of the Caspian energy region for Turkey and the countries of the region] (Institute of High Technologies ISS edition , Gebze, 2005)
5. Shenurt Y. Hazar Ve Basra Korfezi Havzalarının Enerji Kaynakları Uzerinde Stratejiler Ve Turkiye [Strategies aimed at the energy resources of the Caspian and the Arab Strait] (Ufku University ISS edition, Ankara, 2010)
6. Metin M. Politik ve Bolgesel Gucler Hazar [Political and regional power of the Caspian Sea] (IQ edition 1, Istanbul, 2004)

Сведения об авторе:

Онгарова Е.М. - старший преподаватель, Факультет Востоковедение, Кафедра Тюркской, КазНУ им.аль-Фараби, Масанчи-Байтурсынова, Алматы, Казахстан.

Ongarova E.M. - senior lecturer, Faculty of Oriental Studies, al-Farabi KazNU, Masanchi-Baytursynov str., Almaty, Kazakhstan.